



UNIVERSITATEA DE MEDICINĂ,
FARMACIE, ȘTIINȚE ȘI TEHNOLOGIE
„GEORGE EMIL PALADE”
DIN TÂRGU MUREȘ

UNIVERSITATEA DE MEDICINĂ, FARMACIE, ȘTIINȚE ȘI
TEHNOLOGIE „GEORGE EMIL PALADE” DIN TÂRGU MUREȘ

ȘCOALA DOCTORALĂ DE LITERE, ȘTIINȚE UMANISTE ȘI APLICATE
DOMENIUL: FILOLOGIE

TEZĂ DE DOCTORAT

Doctorand:

Gabriela FENDRIHAN (BUTA)

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Dorin ȘTEFĂNESCU

TÂRGU MUREȘ

2022

**UNIVERSITATEA DE MEDICINĂ, FARMACIE, ȘTIINȚE ȘI
TEHNOLOGIE „GEORGE EMIL PALADE” DIN TÂRGU MUREȘ**

**ȘCOALA DOCTORALĂ DE LITERE, ȘTIINȚE UMANISTE ȘI APLICATE
DOMENIUL : FILOLOGIE**

SCRIITORI CLERICI AI SECOLULUI XX

REZUMAT

Doctorand:

Gabriela FENDRIHAN (BUTA)

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Dorin ȘTEFĂNESCU

TÂRGU MUREȘ

2022

SUMAR

INTRODUCERE

CAPITOLUL I. STUDIU INTRODUCATIV. LITERATURA RELIGIOASĂ LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎN SECOLUL XX

- 1.1. Literatura religioasă
- 1.2. Realism și modernism
- 1.3. Miron Cristea, promotor al demnității intelectuale
- 1.4. Cuvântul și credința în opera lui Sandu Tudor
- 1.5. Nichifor Crainic, teolog și scriitor
- 1.6. N. Steinhardt, reper al culturii
- 1.7. Constantin Virgil Gheorghiu, “lumina cea neînserată”

CAPITOLUL II. ION AGÂRBICEANU. SRIITOR ȘI CĂRTURAR CU VOCATIE RELIGIOASĂ

- 2.1. Ion Agârbiceanu, repere biobibliografice
- 2.2. Credință și ideal
- 2.3. Orizontul prozei scurte. Nuvelistica
- 2.4. Evocarea realității satului
- 2.5. Coordonate umaniste în romane
- 2.6. Spațiul rural
- 2.7. Preot și scriitor
- 2.8. Universul operei
 - 2.8.1. Figuri feminine
 - 2.8.2. Idealul civic
 - 2.8.3. Demoni, draci și strigoi
 - 2.8.4. Miticul și realul
 - 2.8.5. Lumea dată în grijă
 - 2.8.6. Expresivitate și stil

CAPITOLUL III. GALA GALACTION. PROZĂ, CREDINȚĂ, PATRIARHALITATE

- 3.1. Repere biobibliografice
- 3.2. Gala Galaction, gânduri din semnele vremii
- 3.3. Nuvelistica
- 3.4. Personaje creștine

- 3.5. Lumi fantastice
- 3.6. Vibrația romantică
- 3.7. Lumea biruitoare
- 3.8. Omul Evangheliei
- 3.9. Lumile romanului

CAPITOLUL IV. CUVÂNTUL REVELATOR ÎN OPERA LUI VALERIU ANANIA

- 4.1. Repere biobibliografice
- 4.2. Biblia. „Deslușitor al cuvântului sfânt”
- 4.3. Poezia – estetica transcendenței
- 4.4. Omul lăuntric prin grija duhovnicească
- 4.5. Oglindiri în opera literară. Călătorii imaginare
- 4.6. Teatrul poetic și mitic
- 4.7. Romanul *Străinii din Kipukua*
- 4.8. *Rotonda plopilor aprinși*. Exerciții de admirație
- 4.9. *Cerurile Oltului* sau revelarea frumuseții interioare

CAPITOLUL V. PARTICULARITĂȚI ȘI SIMILITUDINI

- 5.1. Valori expresive în operele scriitorilor clerici/Predica
- 5.2. Biruința tentației înspre păcat
- 5.3. Inovații ale limbajului și stilului
- 5.4. Accesul la transcendență
- 5.5. Perspective filosofice
- 5.6. Perspective mitologice
- 5.7. Expresivitatea confesiunii

CONCLUZII

BIBLIOGRAFIA

SCRIITORI CLERICI AI SECOLULUI XX

REZUMAT

Obiectul prezentei teze de doctorat îl constituie experiența de natură spirituală, morală și livrescă evidențiată în operele unor autori care și-au pus amprenta în chip aparte asupra literaturii române a secolului XX. Este vorba de scriitorul ardelean Ion Agârbiceanu, de Gala Galaction, temperament nutrit din contraste și de ierarhul scriitor Valeriu Anania. Ne vom referi și la monahul-scriitor Sandu Tudor care s-a făcut cunoscut în cultura românească datorită poemelor sale inspirate, în care se face auzit glasul arhanghelilor, promotor al tradiționalismului de esență religioasă, sau la Constantin Virgil Gheorghiu, diplomat, jurnalist, poet, romancier și preot ortodox roman, care valorifică în operele sale tradiții, rituri și obiceiuri, exprimând rezerve față de lumea modernă tehnicizată.

Din perspectivă metodologică, cercetarea noastră presupune o investigare analitică atentă a operelor literare, utilizându-se instrumentarul critic adecvat. Am recurs, astfel, la metoda analizei de conținut, la interpretare și sinteză, dar și la o analiză istorico-cronologică a biobibliografiei scriitorilor și la o analiză comparativă a discursului liric, narativ și dramatic, studiile de caz fiind orientate mai ales asupra operelor lui Ion Agârbiceanu, Gala Galaction și Valeriu Anania.

Demersul analitic întreprins în vederea redactării tezei de doctorat *Scriitori clerici ai secolului XX* propune abordarea unor texte literare, analiza acestora și scoaterea în evidență a punctelor de convergență ale autorilor interpretați din perspectiva aspirației spre transcendență, dar și din unghiul valorii literare a operelor. Demersul nostru pornește de la schițarea portretelor scriitorilor enumerați anterior, cu tensiuni existențiale la care se adaugă experiențe livrești, urmate de abordarea celor mai relevante aspecte ale operelor lor, cu accent plasat asupra relației autor - divinitate - operă, în afara căreia nu poate exista o hermeneutică autentică, și care semnifică, în cele din urmă, căutarea desăvârșirii de sine. Cercetarea culminează cu interpretarea trăsăturilor comune identificate, prin valorificarea mai multor dimensiuni concrete de raportare. Documentarea prealabilă a constatat în lectura textelor supuse analizei, precum și a resurselor critice fundamentale, direcțiile indicate fiind apoi aprofundate prin studiul unor texte relevante. Am propus și argumentat o serie de ipoteze de lucru întemeiate pe principiul intertextualității, operant în aproape toate cazurile, având în vedere opiniile deja existente despre tematica aleasă,

coroborându-le sau nuanțându-le, acolo unde a fost cazul, și încercând a propune soluții noi de interpretare.

Analiza unor opere importante ale scriitorilor Ion Agârbiceanu, Gala Galaction, Valeriu Anania, Sandu Tudor, Constantin Virgil Gheorghiu are ca punct de plecare experiența religioasă pe care am analizat-o cu un instrumentar critic, filologic și teologic, cele două domenii constituind surse veritabile de perspective exegetice distincte, într-un perimetru prea puțin dezvoltat încă în literatura noastră de specialitate. Raportul scriitorilor cu transcendența, cu absolutul și impactul revelațiilor sacralului asupra scrierilor lor și asupra cititorilor ca demers mistagogic de inițiere a acestora din urmă în propedeutica dialogic-epifanică reprezintă tot atâtea aspecte demne de investigat, pe care teza de doctorat își propune să le analizeze.

Motivația alegerii acestei teme are în vedere mai multe aspecte, printre care se numără existența unei imagini a divinului, a unui logos fundațional-seminal în operele celor trei scriitori, demnitatea umană axată pe existența lui Dumnezeu, influența teologică și aspectele sale esențiale în literatură.

Prezenta cercetare are ca obiective principale să evidențieze influența teologică asupra vieții și operei scriitorilor, să valorifice importanța celor trei clerici scriitori în spațiul literaturii române, să identifice temele și motivele comune din operele acestora și, în cele din urmă, să evidențieze interesul pentru valorile morale exprimate în operele studiate. Documentarea prealabilă a constat în lectura textelor literare interpretate în teza de doctorat, precum și în asimilarea referințelor critice, aprofundate prin studiul altor texte relevante.

Teza de doctorat este structurată în mod echilibrat în cinci capitole. Primul capitol este un studiu introductiv în literatura religioasă de la sfârșitul secolului al XIX-lea și din secolul XX. Este consemnată activitatea ecleziastică a lui Miron Cristea, cărturar pasionat de literatură care vedea misiunea lui pe pământ ca o binecuvântare, opera de orator religios cuprinzând grijile vieții și credința omului în Divinitate. Textele de inspirație religioasă nu au putut fi cuprinse uneori în publicații culturale, fiind vorba despre o perioadă dificilă când acestea au apărut, perioadă care nu a permis accesul publicului larg la ele.

Personalitatea complexă a părintelui Daniil Sandu Tudor este legată de școala misionară Rugul Aprins, „care ardea și nu se mistuia” și care constituia un simbol al rugăciunii neîncetate. Substanța imnului Acatist a lui Daniil Sandu Tudor presupune meșteșug artistic și har care înnobilează sufletul omului. Nicolae Steinhardt, Nichifor Crainic, Constantin Virgil Gheorghiu

strălucesc prin lumina harului care le-a fost insuflat în realizarea legăturii dintre teologie și cultură, fascinând prin sensibilitate și sobrietatea a scrierii și, pe de altă parte, considerând libertatea un dar oferit omului.

În al doilea capitol, *Ion Agârbiceanu. Scriitor și cărturar cu vocație religioasă*, sunt surprinse teme și motive relevante care l-au plasat pe scriitor în jurul ideii morale, între bine și rău. În nuvele este surprins motivul frământărilor interioare ale personajelor care păstrează o conotație și substanță evanghelică. Opera lui Agârbiceanu se remarcă prin complexitatea ei, prin explorarea laturii morale și a implicațiilor psihologice ale existenței satului românesc. Cuvintele scriitorului sunt sugestive pentru întreg demersul său epic, în timp ce personajele surprind prin nuanța tradițională și dramatismul emblematic, în timp ce nuvelele exprimă, între altele, solidaritatea naratorului cu o umanitate umilă și curiozitatea pentru lumea din jur.

În al treilea capitol, *Gala Galaction. Proză, credință, patriarhalitate*, ne-am propus să analizăm opera unui exponent al moralei creștine care nu se sustrage, în creația sa, de la exprimarea conflictului dintre bine și rău. Galaction a trăit cu frica de Dumnezeu și s-a preocupat îndeaproape cu prisosință de rânduielile vieții creștine, clericul fiind conștient de rolul său în societate, de aici derivând temeiul fundamental al existenței unui chip divin în opera sa. Firul epic al nuvelor înfățișează drama interioară a personajelor, provocată de ispita neîngăduită, căci Gala Galaction este un căutător de adevăr în tot zbuciumul său lăuntric, meleagurile natale întărindu-i, prin măreția lor, credința în divinitate. Tocmai de aceea, se poate spune că autorul este cel care a imprimat impulsul inițial destinului acestor personaje, a căror existență se desfășoară în acest ritm dictat de un scenariu narativ riguros determinat.

În capitolul al patrulea, *Cuvânt revelator în opera lui Valeriu Anania*, este de remarcat imaginea unui adevărat „deslușitor al cuvântului sfânt” care pledează pentru o teologie a nuanțelor. Creativitatea teologului-scriitor Valeriu Anania se desfășoară într-un spectru divers: poezie, proză, memorialistică, dramaturgie, traductologie și exegeză a Sfintei Scripturi. Semnificațiile teologice sunt surprinse într-un mod remarcabil de către exeget. Scriitorul Valeriu Anania valorizează, în nuvele și povestiri, episoade și sensuri ale propriei biografii, într-un fel de confesiune mascată, călătoriile în spațiu și timp ale autorului revelându-i postura de peregrin intermediar angelic care biruie dificultățile existențiale prin puterea sa lăuntrică. Pe parcursul acestui capitol vom interpreta creația poetică înțeleasă ca oficiere sugestivă a ritualului creștin, volumul *File de acatiste* fiind o mărturie a unei creații artistice revelatoare, ce poate fi privită ca un moment deosebit în devenirea

interioară a omului și a artistului. *Istoriile Agrippine* încheie etapa creației poetice a autorului. În consecință, în acest capitol vom reliefa semnificații ale poeziei, particularități ale viziunii și dimensiuni ale expresivității ce conferă identitate estetică poeziei lui Valeriu Anania. O analiză atentă va fi dedicată volumului *Anamneze*, ce poartă însemnele sacralității dezvăluind cele mai semnificative reflexe ale artei poetice a clericului scriitor. În acest capitol vom analiza imaginarul artistic nuanțat al Peregrinului Apter, accentuând asupra relației protagonistului peregrin cu istoria.

Contribuțiile autorilor clerici în domeniul literaturii sunt consistente, de aceea selecția textelor analizate s-a realizat cu atenție, pentru a se oferi o șansă sporită de receptare și de interpretare a acestora. În cazul scriitorului cleric Valeriu Anania, povestirile, romanul și teatrul au fost analizate îndeaproape, considerându-se nivelul metadiegetic ca nivel al evenimentelor povestite de către unul dintre personaje. Romanul lui Valeriu Anania ne oferă o gamă diversă de posibile interpretări, prin aglomerarea de evenimente, de scene, de întâmplări, unele neliniștitoare, atingând dimensiunea fantasticului, a miraculosului, modalitate prin care autorul a găsit potrivit a explora, cu scrisul său, transparențele lumii și ale luminii necreate.

Ultimul capitolul este unul de sinteză, intitulat sugestiv *Particularități și similitudini*, caută să redea atât relieful particular al scriitorilor comentați, cât și unele posibile analogii, similitudini, corespondențe între operele acestora, căci accesul cititorului la semnificațiile operelor poate fi facilitat prin această perspectivă integratoare a particularităților operei scriitorilor comentați și a similitudinilor dintre creațiile lor reprezentative.

Creațiile autorilor clerici circumscriu un orizont larg în care se observă o amprentă importantă pe care o lasă existența unui chip divin în operele acestora. Ion Agârbiceanu s-a preocupat constant de imaginea simbolică a ferestrei care conduce înspre lumina vindecătoare, scriitorul transilvănean fiind un evocator al frumuseții de dincolo de lume, inclusiv prin evocarea elementelor naturii pe care o descrie din abundență.

Creația lui Gala Galaction este un spectacol de sunet, culoare, sentimente, în care se reflectă portretele celor dragi și sunt conturate tablouri încărcate de atmosfera epocii exprimate într-un stil înfiorat, spontan și impresionist. Regăsim aici aceeași fereastră deschisă spre lume și spre taina sacrului care luminează universul copilăriei, imagine pe care o regăsim în întreaga operă memorialistică a lui Anania. La Valeriu Anania setea de infinit și de cer se resimt puternic, dintre teme recurente putând fi amintite iubirea, moartea și învierea pe care le regăsim într-o „baie” de poezie, poveste, teatru în plină epocă realistă. Textul are o deschidere și o adâncime scrutatoare

propice omului care este chemat să se îngrijească de lumea lăuntrică mai întâi, abia mai apoi de cele ale grijilor trupești. Motivul păcatului în operele scriitorilor clerici este unul ancorat în perioada acelor timpuri tulburate. Opera memorialistică a lui Valeriu Anania *Rotonda plopilor aprinși* portretizează personaje ilustre ale literaturii românești: Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Gala Galaction, Vasile Voiculescu și alții, aparținând fiecare în felul lui sensibilității ortodoxe românești. Anania contribuie astfel printr-o operă consistentă la universul memorialisticii, al poeziei și nuvelisticii românești.

Această transparență a operelor ne-a ispitit înspre o cercetare aprofundată ce a vizat înțelegerea resorturilor interne și externe care au generat apelul la mentalul colectiv reflectat în operele scriitorilor clerici.

Orientarea tradiționalistă a influențat și a inspirat scriitura celor trei reprezentanți de seamă asupra cărora ne vom opri. Desigur, nuanțarea se realizează în mod specific, în fiecare caz în parte, înțelegând aici prevalența anumitor curente determinate de această mișcare (sămănătorismul, poporanismul, gândirismul ortodoxism). Dincolo de acestea, pot fi identificate influențe ale romantismului și chiar ale naturalismului, cu referire la ideile tematice, la modul de expunere și la motivele tipice acestor curente literare.

Apartenența scriitorilor la diferite curente și orientări literare a fost argumentată prin trimiterile la unele trăsături acceptate de critica literară, susținută cu exemple semnificative din operele parcurse. Totodată, un trunchi comun al scriiturii celor trei autori se referă la perspectiva filosofică și mitologică de încadrare a lirismului și a narațiunii. Fiecare dintre scriitori a apelat, mai mult sau mai puțin, la simboluri și reprezentări arhaice, arhetipale, mitologice, la „paradigme ale intelectului” ce denotă preocupări superioare ale omului simplu, putând fi, totuși, echivalate ca preocupări filosofice.

Literatura secolului XX poate fi percepută ca o mișcare de flux și de reflux a esteticului, excelența esteticului putând fi descifrată în epoca interbelică. Începutul secolului al XX-lea a fost de asemenea o perioadă prolifică pentru proza românească, în care au activat personalități din rândul clericilor literaturii române, e o perioadă în care se manifestă un proces de formare al unei noi gândiri artistice, conținutul și direcția căutărilor ideologice și creative și noile descoperiri artistice ale scriitorilor fiind influențate de cataclismele epocii și de imaginea în schimbare a lumii. Tipul realist de reprezentare și de gândire artistică este determinat de nivelul de înțelegere

științifică și filozofică a realității, caracteristic secolului XX, dar și de ideile despre complexitatea personalității umane, reflecții care au permis înțelegerea mai profundă a realității și a omului.

Tema prezentei teze de doctorat își dovedește interesul prin interpretarea operelor literare ale unor importanți scriitori clerici români, de incontestabilă actualitate, dacă ne gândim, de exemplu, la Valeriu Anania. În același timp, cercetarea noastră relevă o serie de semnificații și aspecte inedite, mai puțin valorificate, cum ar fi unele dimensiuni ale prozei lui Ion Agârbiceanu și Gala Galaction. În operele scriitorilor clerici am constatat existența pe de o parte a unor valențe literare, estetice de prim ordin și, pe de altă parte, am examinat un set de valori morale și spirituale prin care cititorul se poate regăsi pe sine, putându-și orienta existența în conformitate cu aceste repere spirituale de morală creștină. Cu alte cuvinte, cititorul este invitat să își învingă impulsurile instinctuale, fiind convins că astfel de acțiuni, dezagregante în fond, pun în evidență latura întunecată, negativă a ființei umane, imprimându-i o neliniște insuportabilă, dizolvantă.

În textele literare ale acestor scriitori reprezentativi ai literaturii române regăsim influența domeniului teologiei care aduce un plus de valoare artistică esențială și necesară literaturii române. Varietatea personajelor pe care le regăsim în operele acestor scriitori este evidentă, acești eroi fiind configurați în manieră realistă, ei fiind situați sub auspiciile binelui și răului, aflându-se, astfel, la confluența impulsurilor rătăcitoare și a luptei cu păcatul, pe care acestea sunt chemate să îl biruie, scrierile reprezentând o confirmare a faptului că numai în acest mod, prin fapte oneste și gesturi bune, lumea se va putea schimba în bine, conservându-și structurile fundamentale pătrunse de energiile necreate divine.

Pentru ca omul să fie și să rămână modelat de exigențele eticului de-a lungul întregii sale vieți, sistemul său de valori trebuie să aibă un fundament solid, căci, așa cum se știe, încălcarea legilor divine și morale au atras după ele repercusiuni și sancțiuni, fiecare dintre cei care au încălcat aceste norme plătind pentru greșeli, așa cum se poate observa și din traiectoria personajelor operelor acestor scriitori clerici.

În contextul literar al secolului XX, Ion Agârbiceanu, Gala Galaction, Valeriu Anania ilustrează o perspectivă estetică impusă de exigențele literaturii corelată cu o dimensiune etică relevantă. Frumusețea romanelor, a nuvelor și povestirilor și-a păstrat aerul proaspăt adus de referințele la creștinism și la sentimentele eroilor trăite în conformitate cu legile morale. Numai prin efort personal, omul se poate ridica deasupra tuturor relelor care s-au abatut asupra lui și doar așa va reuși să vadă adevărata frumusețe a vieții în Dumnezeu.

În narațiunile lui Agârbiceanu valențele estetice și cele etice se întrepătrund, după cum lumea reală are drept element corelativ un teritoriu al misterului, fantasticului și ritualului, scriitorul impunându-se prin densitatea substanței epice, prin obiectivitatea realistă și prin examenul psihologic al conștiințelor umane, chiar dacă acesta nu are consistența viziunii epice a lui Rebreanu: „Plasat între două din monumentele prozei românești – Ioan Slavici și Liviu Rebreanu – Ion Agârbiceanu se detașează totuși net de profilul acestora: mai îndrăzneț prin proiectele-i epice decât Slavici, dar mai puțin adânc în sondajele psihologice și sociale decât Rebreanu, el e mai liric decât amândoi, mai receptiv la zona de fantastic și de mister a lumii țărănești, păstrând totuși o atitudine candidă, optimistă și tonică în fața existenței”¹.

Realismul operei lui Agârbiceanu se distinge prin coloratura sa etică, existând un echilibru constant între percepția obiectivă a lumii și densitatea reflecției morale, creațiile sale având în centrul lor omul, cu pasiuni, bucurii, speranțe și vicii. Criticul Mircea Zăciu subliniază faptul că răsună în proza lui Agârbiceanu accentele unui umanism bine reliefat, ce imprimă scriiturii un accent etic nuanțat: „Opera lui Agârbiceanu conține certe valori, un mesaj actual, capabil să trezească multiple ecouri. Nu întâmplător, tot în această etapă, calitativ superioară, a literaturii și criticii noastre, Agârbiceanu s-a orientat mai adânc către semnificația estetică a operei de artă, manifestând un interes pasionat pentru fenomenul artistic actual”².

Asemenea lui Agârbiceanu, Gala Galaction își construiește materialul epic în jurul unei idei morale, care plasează în opoziție binele și răul, datoria morală și senzualitatea vinovată. Aparținând clerului, cei doi scriitori au conturat în operele lor portretul preotului, ca personaj puternic încercat de legea trupului. Clericul trebuie să respecte normele etice, să fie conștient și responsabil în legătură cu rolul pe care îl are în societate, corelând conduita sa cotidiană cu predica rostită în biserică. Dacă încalcă toate aceste principii morale, preotul este sancționat, fie de propria conștiință, precum preotul Tonea din nuvela lui Gala Galaction, *De la noi, la Cladova*, fie de oamenii care condamnă viciile, infirmitățile sufletești, ca în nuvela *Popa Man*, scrisă de Ion Agârbiceanu. Valoarea literară a nuvelei lui Gala Galaction constă în faptul că în textul acesteia este ilustrat conflictul moral dintre datoria creștină și iubirea vinovată, în acest text regăsindu-se două dimensiuni distincte dar complementare ale autorului, preotul și scriitorul, cu frământări și

¹ Mircea Zăciu, *Ion Agârbiceanu*, în volumul *Ca o imensă scenă, Transilvania...*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996, p. 227.

² Mircea Zăciu, *Ion Agârbiceanu*, Editura Minerva, seria Universitas, București, 1972, p. 35.

interogații, cu oscilări, avânturi și căderi reiterate. Pe de altă parte, în proza scriitorului ardelean demonul erosului este corelat cu patima înavuțirii, după cum observă criticul Mircea Popa: „Crud, nemilos, neiertător cu sine și cu ceilalți, stăpânit de un neistovit demon al avariției, popa Man prezintă de-acuma lumii o față cu totul nouă, necunoscută.”³

În cazul lui Valeriu Anania opera este lumină și evlavie, teologul strălucit și scriitorul cu har al cuvântului inspirat nuanțează domeniul teologiei prin forța de expresie a literatului, înnobilând totodată spectrul filologic prin revizuirea Sfintei Scripturi. Scriitorul salvează ființa umană din timpul alienant al istoriei, propunând cititorilor un periplu inițiativ în arhitectura operelor sale. Studiul nostru și-a propus să evidențieze și să interpreteze o parte dintre operele literare publicate de Valeriu Anania, dar, nu în ultimul rând, și-a propus să identifice și să comenteze similitudini tematice cu scrierile predecesorilor săi: Ion Agârbiceanu și Gala Galaction.

Importanța operei lui Valeriu Anania poate fi relevată și prin lectura ei ca moment de rezistență spirituală în fața intemperiilor timpului istoric. Referindu-se la destinul acestui scriitor singular, criticul Aurel Sasu notează: „Când literatura se bălăcea în turpitudini proletare, el ne-a dat un teatru al arhetipurilor. Când exilul politic amenința să devină modelul înstrăinării noastre istorice, el ne-a adus aminte, într-un mare roman, cât de importantă e redobândirea identității pierdute și cât de important este să ne asumăm agonia veșniciei (Suntem strigătul Totului din noi către Totul celorlalți)... Când limba română era amenințată în ființa ei, teologul a pus între ea și delirul incompetenței fortăreața inexpugnabilă a *Bibliei* jubiliare”⁴.

Opera lui Valeriu Anania impune prin unicitatea, dar și prin pasiunea cultivării tradiției, limbii populare și folclorului. De asemenea, am analizat poeme importante din lirica lui Valeriu Anania de inspirație religioasă, care se află în acest moment în atenția exegezei, alături de textul narativ, alături de istorisirile vii care constituie substanța romanelor sale, ideea mitologiei hawaiene fiind recurentă și semnificativă în acest sens. Naratorul – personaj face parte, de fapt, din lumea ficțională pe care o descrie, lume având la bază romanul mitico-exotic. Am întreprins, de asemenea, un demers hermeneutic în direcția relevării sensurilor și nucleelor estetice ale textului dramatic.

³ Mircea Popa, *Introducere în opera lui Ion Agârbiceanu*, Editura Minerva, București, p. 197.

⁴ Aurel Sasu, *Dragostea și vântul. Glose la Memoriile lui Valeriu Anania*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2011. p. VI.

În proza lui Anania, memoria are rol de actant și liant al scenariului epic, orizontul confesiunii reunind fapte, gesturi, evenimente din biografia scriitorului, cititorul aflând, din fragmente de text că protagonistul a fost deținut, precum în în *Străinii din Kipukua* sau că, la un moment dat, a încercat să-și scoată ochii, fiind împiedicat prin apariția în vis a surorii sale oarbe, Milica, care i-a amintit că nu trebuie să-i fie nimănui povară, o scenă emoționantă relatată în mai multe cărți: în *Memorii*, în volumul *De dincolo de ape*, dar și în *Amintirile peregrinului apter*, memoria fiind investită cu „o funcție escatologică și soteriologică pentru un întreg neam”⁵.

Prin aceste interpretări am identificat și analizat unele înțelesuri pre-existente, pre-înțelese, cărora scriitorii au căutat să le dea glas, să le interpreteze, realizându-se astfel o mișcare circulară redată prin dialogul permanent al ființei umane cu sacralul, care se prezintă ca o întoarcere în sine a modernității, ca o revenire la profunzimile sale iudeo-creștine, revenire ce poate fi asemănată cu imaginea întoarcerii fiului risipitor din cunoscuta parabolă evanghelică, dialogul cu Ființa supremă fiind mediat de hermeneutica textelor fundamentale. Metodele specifice de investigare valorificate au fost selectate din cercetarea de tip calitativ. Mai exact, în demersul științific al tezei de doctorat am utilizat metoda analizei de conținut (lectura și interpretarea textelor literare), analiza datelor secundare (din raportările critice la adresa operelor scriitorilor clerici analizați), precum și metoda analizei comparative, subiectul ales fiind abordat din perspective multiple: filologică, teologică, filosofică, mitologică.

Elementul de noutate surprins în paginile acestei lucrări constă în dezvoltarea, urmărirea și valorificarea temelor comune din operele celor trei scriitori clerici. Prevalența valorilor morale și spirituale surprinse în paginile operelor lui Ion Agârbiceanu, Gala Galaction și Valeriu Anania, reflectarea dimensiunii expresive a operelor lor literare, relevarea valorii pedagogice desprinse din urmărirea evoluției personajelor și a întâmplărilor cuprinse în romanele, nuvelele și povestirile celor trei autori au fost tot atâtea motive care au impulsionat cercetarea operelor literare ale lui Ion Agârbiceanu, Gala Galaction și Valeriu Anania, dar și ale altor scriitori, ceea ce considerăm că aduce un factor de noutate în cercetarea românească a scriitorilor clerici ai secolului XX.

BIBLIOGRAFIA

⁵ Lucian-Vasile Bâgiu, *Valențe polifonice ale prozei și dramaturgiei lui Bartolomeu Valeriu Anania*, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2004, p. 147.

I. Bibliografia operei

1. Agârbiceanu, Ion, *În clasa cultă*, Editura Neamul Românesc, Vălenii de Munte, prima ediție, 1909
2. Agârbiceanu, Ion, *Opere 2, Schițe și povestiri*, Editura pentru literatură, București, 1962
3. Agârbiceanu, Ion, *Două iubiri, povestiri*, Antologie de G. Pienescu, prefață de Cornel Regman, Editura pentru literatură, București, 1968
4. Agârbiceanu, Ion, *Strigoiul*, Editura pentru Literatură, București, 1969
5. Agârbiceanu, Ion, *Duhul Băilor, Nuvele*, Editura Minerva, București, 1976
6. Agârbiceanu, Ion, *Din pragul mării treceri*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978
7. Agârbiceanu, Ion, *Nuvele și povestiri 2*, Editura Minerva, București, 1982
8. Agârbiceanu, Ion, *Nuvele și povestiri 2*, Editura Minerva, București, 1982
9. Agârbiceanu, Ion, *Nuvele*, Editura Minerva, București, 1985
10. Agârbiceanu, Ion, *Arhanghelii*, Editura 100+1Gramar, București, 1998
11. Agârbiceanu, Ion, *Jandarmul, nuvele și povestiri*, ediție îngrijită de G. Pienescu, Editura Allfa, București, 2001
12. Agârbiceanu, Ion, *Calea fericirii, Tâlcuirile părintelui Ion Agârbiceanu*, prefața de Ion Buzași, Biblioteca AGRU, Editura Buna Vestire, Blaj, 2004
13. Agârbiceanu, Ion, *Fața de lumină a creștinismului, meditații*, prefață de Mircea Popa, Eikon, Cluj-Napoca, 2006
14. Agârbiceanu, Ion, *Legea trupului, Opere V, Romane*, Ediție îngrijită de Ilie Rad, Academia Română, FNSA, București, 2016
15. Agârbiceanu, Ion, *Opere VII*, Editura Academia Română Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2017
16. Agârbiceanu, Ion, *Opere VII*, Editura Academia Română Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2017
17. Anania, Valeriu, *Geneze*, Editura Cartea Românească, București, 1971
18. Anania, Valeriu, *Greul Pământului*, volumul 2., prefață de Valeriu Râpeanu, Editura Eminescu, București, 1982
19. Anania, Valeriu, *Cerurile Oltului*, predoslovie de episcopul Gherasim, Editura Episcopiei Râmnicului, 1990

20. Anania, Valeriu, *Poeme alese*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1998
21. Anania, Valeriu, *Poeme*, Opera literară 4, prefața Petru Poantă, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2006
22. Anania, Valeriu, *Opera literară IX, Publicistica*, vol. 2, Editura Limes, Cluj-Napoca 2008
23. Anania, Valeriu, *Opera literară. Publicistica*, volumul 1, prefață Ovidiu Pecican, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2008
24. Anania, Bartolomeu, *Cuvinte de învățătură*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2009
25. Anania, Valeriu, *Amintirile peregrinului apter*, prefață de Mircea Muthu, Editura Polirom, Iași, 2009
26. Anania, Valeriu, *Rotonda plopilor aprinși*, De dincolo de ape, Editura Polirom, 2009
27. Anania, Valeriu, *Străinii din Kipukua*, Polirom, Iași, 2010
28. Anania, Valeriu, *Cartea deschisă a Împărăției, De la Betleemul nașterii la Ierusalimul Învierii*, Polirom, Iași, 2011
29. Anania, Valeriu, *Memorii*, Polirom, Iași, 2011
30. *Caielele Preacuviosului Părinte Daniil de la Rarău (3), Taina Sfintei Cruci*, Editura Christiana, București, 2001
31. Crainic, Nichifor, *Amintiri din viața mea, manuscris inedit*, Ediție îngrijită de Florin Duțu, Editura Floare Albă de Colț, București, 2017
32. Cristea, Miron Elie, *Luceafărul poeziei românești*, Mihai Eminescu, Ediție îngrijită de Maria Roșca, Editura Ginta Latină, București, 1997
33. Daniil Sandu Tudor, *Acatiste, cuvânt înainte de Bartolomeu Valeriu Anania*, Ed. Anastasia, 1997
34. Daniil Sandu Tudor, *Taina Rugului Aprins*, Scrieri și documente inedite, Editura Anastasia 1999
35. Galaction, Gala, *Clopotele din Mănăstirea Neamțu*, Editura Adevărul, București, 1929
36. Galaction, Gala, *Roxana, Opere alese 1*, ediție îngrijită de Teodor Vîrgolici, Editura de stat pentru Literatură și Artă, București, 1956
37. Galaction, Gala, *Ziua Domnului, Pagini creștine*, E.I.B.M.B.O.R., București, 1958
38. Galaction, Gala, *Chipuri și popasuri, Confesiuni literare*, Prefață de Teodor Vîrgolici, Editura pentru Literatură, 1969

39. Galaction, Gala *Nușele și poveștiri*, prefață de Ana-Maria Boariu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985
40. Galaction, Gala, *La rășpântie de veacuri*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1991
41. Galaction, Gala, *La Vulturi!*, *Nușele și poveștiri*, prefață de Cornel Munteanu, Editura Albatros, București, 1995
42. Galaction, Gala, *Opere II, proza scurtă*, ediție îngrijită de Teodor Vârgolici, Editura Minerva, București, 1996
43. Galaction, Gala, *Bisericuța din Răzoare și alte poveștiri*, Editura Octopodium, București, 1996
44. Galaction, Gala, *Jurnal*, vol. I, ediție îngrijită de Teodor Vârgolici, cu o evocare de Mara Galaction, Editura Albatros, București, 1996
45. Galaction, Gala, *Jurnal II*, ediția a II-a, Editura Albatros, București, 1997
46. Galaction, Gala, *Învățătură veche la vremuri noi*, Societatea Română de Radiodifuziune, Conferințe radiofonice, 1935-1958, Ediție îngrijită de Ileana Corbea, prefață de Nicolae Florescu, București, 2005
47. Galaction, Gala, *Opere II, proză scurtă*, ediție de Teodor Vârgolici, Editura Minerva, București, 1996
48. Galaction, Gala, *Opere 6, Varia, creștinism, sionism*, Editura Minerva, București, 2000
49. Gheorghiu, Constantin, Virgil, *Chiralesa*, traducere din limba franceză de Gheorghiu Ciociei, Editura Sophia, București, 2018
50. Gheorghiu, Constantin, Virgil, *Caligrafie pe zăpadă*, Fundația pentru literatură și Artă, București, 1940
51. Gheorghiu, Constantin, Virgil, *Dumnezeu nu primește decât duminica*, traducere din limba franceză de Gheorghiu Ciociei, (în 1975 Paris), Editura Sophia, București, 2018
52. Gheorghiu, Virgil, *Cum am vrut să mă fac sfânt, Alte amintiri dintr-o copilărie teologică*, ediția a III-a, traducere Maria-Cornelia Ică Jr, Editura Deisis, Sibiu, 2008
53. Gheorghiu, Virgil, *Memorii, Martorul orei 25*, traducere de Sanda Mihăescu- Cârșteanu, Editura 100+1 Gramar, București, 1999
54. Gheorghiu, Virgil, *Nemuritorii de la Agapia*, traducere de Ileana Vulpescu, prefață de Fănuș Băileșteanu, Editura 100+1Gamar, București, 1998

55. Gheorghiu, Virgil, *Poezii 1928 – 1977*, ediție îngrijită de Elis Bușneag, prefată de Valeriu Râpeanu, Editura Eminescu, București, 1986
56. Gheorghiu, Virgil, *Tatăl meu, Preotul care s-a urcat la cer*. Amintire dintr-o copilărie teologică, traducere de Maria-Cornelia Oros, Editura, Deisis, Sibiu, 1998
57. Steinhardt, Nicolae, *Cuvinte de credință*, ediție îngrijită de Ioan Pinte, Humanitas, București, 2006
58. Steinhardt, Nicolae, *Dăruind, vei dobândi*, ediția a II-a, îngrijită de Ioan Pinte, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1997
59. Steinhardt, Nicolae, *Jurnalul fericirii*, ediție îngrijită de Virgil Ciomoș, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991

II. Bibliografia critică

a) Lucrări generale

1. Achimescu, Nicolae, *Religie, modernitate și postmodernitate*, Editura Trinitas a Parohiei Române, București, 2013
2. Alexandru Mironescu, *Calea inimii, eseuri în duhul rugului aprins*, cuvânt înainte de Virgil Cândea, Editura Anastasia, București, 1998
3. Ardeleanu, George, *N. Steinhardt și paradoxurile libertății*, Humanitas, București, 2009
4. Baconschi, Teodor, *Scrieri 2, Iacob și îngerul, Ispita Binelui*, Editura Spandugino, București, 2021
5. Bengean, Florin, *Miron Cristea- Primul Patriarh al României, 90 de ani de la înființarea Patriarhiei Române*, Editura Veritas, Târgu-Mureș, 2015
6. *Biblia*, ediție jubiliară a Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001
7. Burada, Bako, Alina, *Incursiuni în imaginar 3, Imaginarul religios în literatură*, (Alin-Mihai Gherman), Editura Imago, Sibiu 2009
8. Călin, Liviu, *Portrete și opinii literare*, Editura Albatros, București, 1972
9. Călinescu, Matei, *Conceptul modern de poezie*, Editura Univers, București, 1970
10. Ciobotă, Marius, *Stilistica predicii*, Editura Spandugino, București, 2016
11. Constantin Șăineanu, *Noi recenzii, (1926-1929)*, Editura Adevărul, București, 1930

12. Diac, Alexandru, *Miturile autohtone fundamentale și ipostazele lor literare*, Prefață de Dorin Ștefănescu, Editura Limes, Florești, 2020
13. *Dicționar analitic de opere literare românești*, vol. II, coordonator Ion Pop, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2002
14. Dostoievski, F. M., *Jurnal de scriitor*, traducere de Adriana Nicoară, Marina Vraciu, Leonte Ivanov și Emil Iordache, ediția a III-a, Editura Polirom, Iași, 2008
15. Dumas, Felicia, *Gest și expresie în Liturghia ortodoxă*, Institutul European, Iași 2000
16. Eliade, Mircea, *Sacral și profanul*, traducere de Brândușa Prelipceanu, Humanitas, București, 1992
17. Enache, George, *Sandu Tudor, ideologiile extremist și poliția politică*, Editura Lumea Credinței, 2018
18. Glodeanu, Gheorghe, *Orientări în proza fantastică românească*, Colecția Academia, Tipo Moldova, Iași, 2014
19. Iorga, Nicolae, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, vol. 1, București 1928
20. Iorga, Nicolae, *Istoria literaturii românești*, volumul I, ediția a II-a, revăzută, Editura librăriei Pavel Suru, București, apărută în 1925, ediție tipărită de Semne, 2011
21. Jinga, Constantin, *Biblia și sacral în literatură*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2001
22. Kierkegaard, Soren , *Frică și cutremur*, traducere de Adrian Arsinevici, Editura Honterus, Sibiu, 2007
23. Lovinescu, Eugen, *Istoria Literaturii Române Contemporane, 1900-1937*, postfață de Eugen Simion, Editura Minerva, București, 1989
24. Manolescu, Anca, *Locul călătorului*, Editura Paideia, București, 2002
25. Manolescu, Manolescu, *Arca lui Noe*, ediție definitivă, Editura Cartea Românească, București, 2018
26. Marica, Valentin, *Eseu, Patriarhul Miron Cristea, Așteptând învierea*, Târgu-Mureș, 2018
27. Mengher, Ionela, *Ion Agârbiceanu și nădejdea*, Editura ICRV, Zrenianin, 2015
28. Micu, Dumitru, *Gândirea și gândirismul*, Editura Minerva, București, 1976
29. I.P.S. Miron, *Adevăruri istorice asupra întregirii neamului*, București, 1929
30. Ministerul Culturii Centrul Cultural Toplița, *Sangidava 7*, Editura Nico, Târgu Mureș, 2013

31. Mironescu, Alexandru, *Calea inimii, Eseuri în Duhul Rugului Aprins*, cu un cuvânt înainte de Virgil Căndea, Editura Anastasia, 1998
32. Munteanu, Elisabeta, *Motive mitice în dramaturgia românească*, Editura Minerva, București, 1982
33. Neț, Mariana, *O poetică a atmosferei*, Editura Univers, București, 1989
34. Ofrim, Alexandru, *Cheia și Psaltirea. Imaginarul cărții în cultura tradițională românească*. Editura Paralela 45, Pitești, 2001
35. Otto, Rudolf, *Sacrul*, în românește de Ioan Milea, Editura Dacia, Cluj, 1992
36. *Pagini dintr-o arhivă inedită*, ediție îngrijită de Antonie Plămădeală, Editura Minerva, București 1984
37. Papahagi, Marian, *Critică de atelier*, Ed. Cartea Românească, București, 1983
38. Păcurariu, Mircea, *Cultura Teologică Românească*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2011
39. Pădurean, Bianca, *Pagini de istorie : Secretele din viața lui Ion Agârbiceanu*, 12 septembrie 2018, rfi.ro/cultura.
40. Perian, Gheorghe, *Despre Gala Galaction*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2005
41. Petroniu, Tănase, *Icoane smerite din sfânta ortodoxie românească*, Editura Bizantină, București, 2003
42. Pillat, Dinu, *Itinerarii istorico-literare*, prefață de George Muntean, Editura, Minerva, București, 1978
43. Plămădeală, Antonie, *Elie Miron Cristea, Corespondență*, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române, Sibiu, 2005
44. Plămădeală, Antonie, *Rugul Aprins*, Editată de Arhiepiscopia Sibiului, 2002, Apologeticul, 2006
45. *Poezie română religioasă*, antologie, prefață de Florentin Popescu, Editura Colecția scriitorilor clasici, București, 1999
46. Popa, Mircea, *Introducere în opera lui Ion Agârbiceanu*, Editura Minerva, București, 1982
47. Popa, Mircea, *Ion Agârbiceanu – constelația realului*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2013
48. Preda, Marin, *Imposibila întoarcere*, Editura, Cartea Românească, București, 1971
49. Raicu, L., *Reflecții asupra spiritului creator*, Editura Cartea Românească, București, 1979
50. Regman, Cornel, *Agârbiceanu și demonii*, Editura Minerva, București 1973

51. Sabău, Vasile, Adrian, *Literatură și convertire, Steinhardt, Frossard, Wurmbrad*, Institutul European, 2001
52. Saharov, Sofronie, *Vom vedea pe Dumnezeu precum este*, tradus de Ierom. Rafail Noica, Editura Sofia, 2005
53. Sasu, Aurel, *Dragostea și vântul, Glose la Memoriile lui Valeriu Anania*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2011
54. Scrima, André, *Timpul Rugului Aprins, Maestrul spiritual în tradiția răsăriteană*, îngrijită de Anca Manolescu, Editura Humanitas, București 2012
55. Sfântul Kronstadt, Ioan, *Liturghia: Cerul pe Pământ*, Cugetări mistice despre Biserică, traducere de Boris Buzilă, studiu introductiv de Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 1996
56. Sfântul Velimirovici, Nicolae, *Gânduri despre bine și rău*, traducere din sârbă de Ionuț și Sladjana Gurgu, Editura Predania, București, 2009
57. Sfinții închisorilor, *Mănăstirea Paltin Petru-Vodă*, 2019
58. Simion, Eugen, *Fragmente critice, V, Sfârșitul literaturii?*, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2007
59. Simion, Eugen, *Caiete Critice*, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2014
60. Spînu, Stelian, *Nichifor Crainic- lumini și umbre*, Editura Saeculum vizual, București, 2013
61. Steiner, Rudolf, *Pragul lumii spirituale*, Traducere de N. Crăciun, A. Iliescu și Gh. Editura Paxino, Universul Enciclopedic, 2018
62. Todorov, Tzvetan *Introducere în literatura fantastică*, în românește de Virgil Tănase, Editura Univers, București, 1973
63. Turcan, Nicolae, *Credința ca filosofie. Marginalii la gândirea tradiției*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2011
64. Turcea, Daniel, *Cântarea treptelor. Poezii postume* din arhiva Mitropolitului Bartolomeu Valeriu Anania, Ediție critică și prefață de Aurel Sasu, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2014
65. Zăciu, Mircea, *Masca genului*, Editura pentru literatură, București, 1967
66. Zalis, Henri, *Aspecte și structuri neoromantice*, Editura Cartea Românească, 1971

b) Studii critice în volum

1. ****Primele mărturii despre Biblia Jubiliară*, 2001, *Versiunea Arhiepiscopului Bartolomeu Valeriu Anania*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2003

2. Acterian, Arșavir, *Amintiri despre N. Steinhardt*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002
3. Agârbiceanu, Ion, *Cuib cu soare*, ediție realizată de Cornelia Frișan, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2007
4. Anania, Valeriu, *Din spumele mării*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995
5. Arghezi, Tudor, *Predoslovie la Miorița*, poem dramatic în cinci acte, de Valeriu Anania, Editura pentru literatură, București, 1966
6. Bâciu, Lucian, Vasile, *Valeriu Anania Scriitorul*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2006
7. Bușulenga, Dumitrescu, Zoe, *Miorița* (prefață) în *Valeriu Anania. Greul pământului – o pentalogie a mitului românesc*, Editura Eminescu, București, 1982
8. Caraculeanu, Popa, Camelia, *Fantastic și folcloric în nuvelistica lui Gala Galaction*, Editura Corint, București, 1996
9. Ciornea, Carmen, „Să nu fiți caldici!”, *Sandu Tudor și întemeierea Rugului Aprins*, prefață de Marius Oprea, Editura Eikon, 2018
10. Ciumurel, Alecsandra, *Considerații asupra operei lui Nicolae Steinhardt*, Editura Solness, Timișoara, 2015
11. Cobzaru, Dumitru, *Bătrânul cărturar și tânărul mitropolit*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2020
12. Drăgoi, Mirela, *Constantin Virgil Gheorghiu: între lume și text*, Editura Universității „Dunărea de Jos”, Galați University Press, 2009
13. Fendrihan (Buta) Gabriela, *Virgil Gheorghiu*, în *The Shades of globalisation. Identity and dialogue in an intercultural world* / ed.: Iulian Boldea, Arhipelag XXI Press, Târgu Mureș, 2021, p. 591
14. Lazăr, Ioan St., *Tânărul Anania. „Îngerul cu barbă”*, eseu biografic, Prefață de Constantin Cubleşan, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2014
15. Logos, Înaltpreasfințitului Bartolomeu al Clujului la împlinirea vârstei de 80 de ani, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2001
16. Mincu, Ștefania, *Miorița – o hermeneutică ontologică*, Editura Pontica, Constanța, 2002
17. Morar, Nicolae, *Dimensiunea creștină a operei lui N. Steinhardt*, ediția a II-a, Editura Dacia XXI, Cluj-Napoca, 2011

18. Niculiu Adriana, *Gala Galaction, omul și scriitorul prin el însuși*, Editura Cartea Românească, București, 1971
19. Pălimaru, Nicoleta, *Valeriu Anania: opera literară*, Editura Limes/ Renașterea, Cluj-Napoca, 2011
20. Pologea, Doina, *O fereastră spre sacru. Introducere în opera lui Bartolomeu Valeriu Anania*, Prefață de Dorin Ștefănescu, Editura Limes/ Renașterea, Florești, Cluj-Napoca, 2018.
21. Sandu Tudor, *Universalism românesc*, Editura Eikon, Cluj- Napoca 2013
22. Steinhardt, Nicolae, *Escale în timp și spațiu*, Cartea Românească, Galați, 1987
23. Șandru, Ilie și Borda, Valentin, *Un nume pentru istorie - Patriarhul Elie Miron Cristea*, Editura Casa de Cultură Petru Maior, Târgu-Mureș, 1998
24. *Un om ales de Dumnezeu...*, *antologie de studii, eseuri, mărturii și articole despre Bartolomeu Valeriu Anania*, articol de Dumitru Cobzaru, volum îngrijit de prof. Ioan Șt. Lazăr, Râmnicu-Vâlcea, Editura Rotipo, Iași, 2018
25. Vatamaniuc, Dumitru, *Ion Agârbiceanu*, Editura Albatros, București, 1970
26. Zaciu, Mircea, *Ceasuri de seară, cu Ion Agârbiceanu, Mărturii - Comentarii – Arhivă*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982
27. Zaciu, Mircea, *Ion Agârbiceanu*, Editura Minerva, București, 1972

c) Studii critice în periodice

1. Agârbiceanu, Ion, *Scriitorul*, în *Mărturisiri*, „Revista Fundațiilor regale”, VIII, nr. 12, decembrie 1941
2. Agârbiceanu, Ion, *Amintiri*, în „Ramuri”, număr festiv, 1905-1924
3. Agârbiceanu, Ion, *Preotul ardelean de odinioară*, Transilvania, organ al Astei, nr. 9, 1942, Sibiu, p. 658.
4. Anania, Bartolomeu, *Puterea cuvântului*, în revista „Tabor”, nr. 3, iunie, 2009
5. Anania, Valeriu, Bartolomeu, în revista *Gazeta literară*, nr. 7-8, Iași, 2012
6. Anania, Valeriu, Bartolomeu, *Transcrierea prelecțiunii*, în noiembrie 1991, în revista „Gazeta literară”, nr. 7-8
7. Anania, Valeriu, Bartolomeu, *Transcrierea prelecțiunii*, în noiembrie 1991, în revista „Gazeta literară”, nr. 7-8, Iași, 2012

8. Anania, Valeriu, *Limba română, limbă sfântă*, în „Dacia literară”, nr. 7-8, 2021
9. Anania, Valeriu, *Pământ și cer*, în „Ortodoxia”, anul III, nr. 5, 13 octombrie, 1935
10. Barbu, Eugen, *Galaction*, în „Viața studentescă”, nr. 35, oct., 1969
11. Bădescu, Horia, în „Tabor”, nr. 3, 2021
12. Biberi, Ion, *Poezia lui Virgil Gheorghiu*, în: „Ramuri” martie 1967, nr.3
13. Botez, O., Ion Agârbiceanu, *Dezamăgire*, în „Viața Românească”, an XVI, nr. 12, 1924
14. Caracostea, D., *Un poet nou*, în „Viața Românească”, nr.1, 1914
15. Călinescu, Matei, *Conceptul modern de poezie*, Editura Univers, București, 1970
16. Câmpan, Diana, *Dincolo de memorii*, în „Tabor”, nr. 1, aprilie 2011
17. Ciachir, Dan, în „Renașterea”, nr. 3, 1996
18. Craia, Sultana, *Visul germinal*, în „Luceafărul”, anul XXII, nr. 32, 11 august, 1979
19. Gheorghe Grigurcu, *Nichifor Crainic, doctrinarul*, în „România literară”, nr. 19, 1998
20. Cubleşan, Constantin, *Strigoi, draci și șolomonari*, în „Steaua”, 43, nr. 8-9, aug.-septemb. 1992
21. Cunesco, Cunesco, *Părintele Grigore – Gură de Aur–*, în „Glasul Bisericii”, Anul XXXVIII (1979), nr. 3-4
22. Cunesco, Gh., *Gala Galaction, precursor al ecumenismului actual*, în *Revista „BOR”*, nr. 5-6, mai-iunie, 1971
23. Fendrihan (Buta) Gabriela, *Zestrea literaturii, Valeriu Anania*, în „Journal of Romanian Literary Studies”, nr. 23, 2020, p. 515
24. Fendrihan (Buta) Gabriela, *Gala Galaction, fața patriarhală a literaturii*, în „Journal of Romanian Literary Studies”, nr. 24, 2021, p. 878.
25. Fendrihan (Buta) Gabriela, *Valeriu Anania, spiritul poetic*, în „Journal of Romanian Literary Studies”, nr. 26, 2021, p. 670.
26. Ibrăileanu, Garabet, *Cu prilejul volumului «Biserița din Răzoare»*, în „Viața românească”, nr. 1, ianuarie 1914
27. Ilisei, Grigore, *Întâmplări și aduceri aminte*, în „Dacia literară”, nr. 7-8, 2012
28. Lucrările Conferinței Naționale, *Revista „Text și discurs religios”*, nr. 2, 2009
29. Martin, Aurel, *Gala Galaction, Opere alese*, în „Scânteia”, nr. 3764, 1959
30. Micu, Dumitru, *La rădăcini*, în „România literară”, aprilie, nr. 14, 1981
31. Mihoc, Blaga, *Apărător al țaranilor*, în „Familia”, 18, nr. 9, septembrie 1982

32. Mureșan, Adrian, *Planurile contradictorii ale conștiinței*, în „Tabor”, nr. 3, iunie, 2009
33. Mureșan, Adrian, *Planurile contradictorii ale conștiinței*, în „Tabor”, nr. 3, iunie, 2009
34. Muthu, Mircea, *Epopeicul interzis*, în „Steaua” nr. 9, septembrie 1982
35. Pârvu, Iuliu, *Demonul sângelui albastru*, în „Steaua ”, nr. 9, septembrie 1982
36. Petroșel, Daniela, *De la iubire sau credință, la iubirea de credință*, în „Tabor”, nr.3, iunie, 2009
37. Philippide Al., *Pe răboj...*, Gala Galaction, în „Vremea” 1943. nr., 700
38. Philippide, Al., *Gala Galaction*, în „Convorbiri literare”, nr. 5, sept. 1970
39. Pillat, Dinu, *Itinerarii istorico-literare*, prefată de George Muntean, Editura Minerva, București, 1978
40. Poantă, Petru, în Revista „Tabor”, nr. 3, 2021
41. Popescu, Victor, N. *Galaction preotul*, în „Raze de lumină”, nr. 1, anul IV, febr, 1932
42. Revista „Text și discurs religios”, nr. 2, 2010, Conferință Națională, Iași, 2009
43. Revista de cultură și spiritualitate românească „Tabor”, nr. 3, iunie, 2009
44. Robu, Cornel, în revista „Tabor”, nr. 3, iunie 2009
45. Ruja, Alexandru, în „Orizont”, nr. 2, februarie 2018
46. Simion, Eugen, *Gala Galaction și vocația fabulosului*, în, „România literară”, nr. 16, iunie, 1969
47. Uricariu, Doina, *Discreția tragicului*, în „România literară”, XV, nr.38, 16 septembrie 1982
48. Vaida, Mircea, *Lumea lui Galaction : o răspântie*, în „Luceafărul”, 1973
49. Voncu, Răzvan, *Realismul aspru al lui Agârbiceanu*, în „România literară”, nr. 4, 2015

d) Sitografie

1. Alexandru Diac Briciu, Articol, ianuarie, 2015, <https://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/documentar>
2. Pr. Ioan Larion - Revista Familia Ortodoxă nr. 11(46)/2012, articol, [fericiticeiprigoniți.net /](http://fericiticeiprigoniți.net/) Mărturisitori români
3. <https://studentpress.ro/2014/11/fefelega-dincolo-de-nuvela-lui-agarbiceanu/>
4. Gala Galaction, misiuni și confesiuni, http://www.tabor-revista.ro/in_ro.php?module

5. www.observatorcultural.ro/articol/ispita-erotica-la-gala-galaction, Teodora Roșca, în „Observator cultural”, *Ispita erotică la Galaction*, 20.04.2018
6. Roman Braga, articol, fericițiceiprigoṇiți.net / Mărturisitori români
7. *Acatistul Rugului Aprins*, <https://www.crestinortodox.ro/acetiste/acetistul-rugului-aprins-67074.html>
8. Răzvan Moceanu – Rador, <https://radioromaniacultural.ro/portret-nicolae-steinhardt-un-reper-al-culturii-si-spiritualității-românești>
9. <https://www.observatorcultural.ro/articol/virstele-subversiunii-n-steinhardt-si-deconstructia-utopiilor/articol-de-Adrian-Mureșan>
10. Iulius Marius Morariu, *Cronica de carte*, Boema, <https://www.researchgate.net/publication/328841735> O nouă traducere românească a lui Virgil Gheorghiu
11. Maria Daniela Pănzăzan, *Lumina evanghelică din scrierile lui Agârbiceanu*, în: Ion Agârbiceanu, *Necesitatea din care a răsărit ASTRA*, 1936, Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Conferințele ASTREI: Ion Agârbiceanu, Anexe, p. 17, online://www.blajastrasibiu.ro/conferințe/ion.agârbiceanu.21.
12. Pădurean, Bianca, Pagini de istorie : *Secretele din viața lui Ion Agârbiceanu*, 12 septembrie 2018, [rfi.ro/ cultura](http://rfi.ro/cultura).
13. Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, mărturii radiofonice în 1958 la Facultatea de Filologie, text reprodus de Lavinia Ivașcu, realizat în 29 mai 1965; CD sumar <https://www.fundatiamaicabenedicta.ro/doc/carti/Credinte,-marturisiri,-invataminte.pdf>